

KWANINI BADO KIINGEREZA NI LUGHA YA KUFUNDISHIA ELIMU YA JUU TANZANIA

Rugatiri D. K. Mekacha

1.0 Utangulizi

1.1 Tatizo

Mara tu baada ya Tanganyika kupata uhuru wake mwaka 1961, Kiswahili kiliteuliwa kuwa lugha rasmi ya taifa. Miaka sita baadaye, yaani mwaka 1967, Kiswahili kilichukua nafasi ya Kiingereza kama lugha ya kufundishia masomo yote ya elimu ya msingi, isipokuwa Kiingereza (Massamba, 1989). Miaka miwili baadaye, yaani mwaka 1969, serikali ilikiri kuwapo kwa tatizo la kufundisha kwa lugha mbili tofauti katika hatua za elimu zinazofuatana. Rugemalira na wenzake (1990: 26) wanaunukuu Mpango wa Maendeleo wa Miaka Mitano 1969-1974 ukieleza tatizo hilo ifuatavyo:

Tunao mfumo wa elimu ambao lugha ya kufundishia katika shule za msingi ni Kiswahili na katika shule za sekondari ni Kiingereza. Hili ni *tatizo la kielimu na ambalo linaweza kusababisha hali ya hatari*. Litasababisha kuzuka kwa tabaka la watu waliosomeshwa kwa Kiswahili na jingine la watu waliosomeshwa kwa Kiingereza. Litasababisha elimu ya sekondari isiwe na maana yoyote kwa matatizo ya wananchi...hakutakuwa na uhalali wa kuendelea kutoa elimu ya sekondari kwa Kiingereza. (tafsiri hii na zote zifuatazo ni zangu na msisitizo nimeuongeza).

Kwa kutambua hivyo serikali ilitamka wazi nia ya kubadili lugha ya kufundishia elimu ya juu kuwa Kiswahili na kupanga utaratibu wa kutekeleza azma hiyo. Katika utaratibu huo masomo ya fani za sanaa na sayansi ya jamii yangeanza kufundishwa kwa Kiswahili mwaka 1971 kuanzia kidato cha kwanza na kuendelea kidato cha pili mwaka uliofuatia hadi wanafunzi hao wahitimu (Seme, 1970; Mulokozi, 1991). Ingawa mpango huo haukutekelezwa serikali haikutangaza kubadili nia. Hivyo watu na asasi mbali mbali, ikiwa ni pamoja na Chuo Kikuu cha Dar es Salaam (Trappes-Lomax na wenzake, 1982), ziliendelea kufanya matayarisho kwa kutarajia kuwa serikali itaamua kuanza kutekeleza azma hiyo wakati wowote (Mulokozi, 1991): Kadhalika asasi, wataalamu na watu wengine mbali mbali waliendelea kudhihirisha matatizo ya kuendelea na mfumo uliokuwapo na haja na umuhimu wa kutekeleza azma ya kuabadili. Miongoni mwa asasi na wataalamu hao ni Taasisi ya Elimu 1974, Mkutano wa Wakuu wa Shule za Sekondari 1970, Ripoti ya Mlana na Manneru 1978, Kamati ya Wizara ya Elimu 1978, Tume ya Rais ya Elimu (Tume ya Makweta) 1982 na nyinginezo (Mulokozi, 1991). Kufuatia mapendekezo ya Tume ya Makweta, hatimaye mwaka 1983, serikali kupitia kwa Waziri wa Elimu (wakati huo akiwa Makweta) ilitamka rasmi uamuzi wake wa kukataa pendekezo la Tume hiyo na kukataa kutekeleza azma yake ya awali ya kubadili lugha ya kufundishia elimu ya juu. Badala yake ilisitizwa kuwa Kiingereza kitaendela kuwa lugha ya kufundishia elimu ya juu kwa muda mrefu ujao (Msanjila, 1984; Kiputiputi, 1996). Kimsingi hilo ndiyo tatizo: serikali kukataa kutekeleza nia yake ya awali ya kubadili sera ya lugha ya kufundishia elimu ya juu. Hivyo swali la kujjuliza siyo kwa nini Kiswahili hakitumiki, bali kwa nini Kiingereza kinaendelea kutumika.

1.2 Hali yakinifu

Licha ya tamko la serikali la kukataa kutekeleza azma ya kubadili sera ya lugha ya kufundishia, matokeo ya utafiti na uchanganuzi wa hoja uliofanywa na wataalamu mbali mbali yameendelea

kudhihirisha matatizo ya kuendelea kutumia Kiingereza kama lugha ya kufundishia, hasa elimu ya sekondari. Miongoni mwa wataalamu hao ni Mlama na Mattered (1978), Mkude (1982), Criper na Dodd (1984), Roy-Campbell na Qorro (1987), Qorro (1996), Yahya-Othman na Batibo (1996) na Simmonds na wenzake (1991). Kadhalika wataalamu mbali mbali wameendelea kueleza haja ya kubadili sera hiyo. Miongoni mwao ni Msanjila (1984; 1996), Rubagumya (1986; 1990), Mmari (1983, 1989), Mulokozi (1991), Roy-Campbell (1996), Qorro (1996), Yahya-Othman na Batibo (1996) na Kiputiputi (1996). Katika utafiti, makala na machapisho yao mengine, wataalamu hao, na wengine wengi, wamehoji na kudhihirisha, pasi na mashaka: (i) kuwa hivi sasa Kiingereza hakitumiki tena ipasavyo kama lugha ya kufundishia; na hivyo (ii) kuwa kuendelea kutumia Kiingereza kama lugha ya kufundishia elimu ya juu kunakwamisha uwasilishaji na upokeaji wa maarifa yaliyokusudiwa wanafunzi wayapate; (iii) kuendelea kutumia Kiingereza kunadumaza miongoni mwa wanafunzi weledi wa lugha ya Kiingereza na lugha ya Kiswahili kadhalika, kama lugha za mawasiliano ya kitaaluma; (iv) kuwa kuendelea kutumia Kiingereza katika hali kama hiyo kunaondoa uwezekano wa kufundisha vizuri Kiingereza; (v) kwamba kwa sababu ya tofauti baina ya lugha ya kufundishia masomo ya elimu ya juu na lugha ya mawasiliano ya kawaida haiyumkiniki tena kukiwezesha Kiingereza kutumika ipasavyo kama lugha ya kufundishia na (vi) kwamba hakuna shaka, miongoni mwa wanataaluma mbali mbali, kuwa Kiswahili hata kwa hali yake ya sasa, kinafaa na kinaweza kutumika ipasavyo kama lugha ya kufundishia masomo ya elimu ya juu. Ndiyo kusema kuwa hali yakinifu kwa ajili ya mabadiliko ya sera ya lugha ya kufundishia elimu ya juu imepevuka: Lakini, licha ya yote hayo bado serikali inasita kubadili sera ya lugha ya kufundishia masomo ya elimu ya juu.

1.3 Mchango wa makala haya

Makala mengi yaliyoilijadili suala hili, ukiondoa yale ya Barrett (1994), yamechukua mkabala wa "tuiambie serikali." Huo ni mkabala wa kutoa ushahidi wa data na/au hoja kwa nia ya kuthibitisha pendekezo hili au lile ili kuishawishi serikali kufanya uamuzi. Kwa bahati mbaya, hasa kwa mjadala huu wenye hoja zisizotangamana, mkabala huo umepelekea katika upotofu wa kudhani kuwa hoja au pendekezo sahihi au lenye busara ni lile lililokubaliwa na serikali, na hivyo wazo lililokataliwa na serikali si sahihi wala la busara (tazama, kwa mfano, Maghimbi, 1996). Makala haya yanajitofautisha na mkabala huo kwa kujadili sababu za dola (siyo serikali tu) kusita kubadili sera hiyo. Makala haya yanahoji kuwa hatimaye sababu za msingi za serikali kusita kubadili sera ya lugha ya kufundishia elimu ya juu ni za kisiasa. Makala yanabainisha kuwa azma ya awali ilitolewa katika muktadha maalumu wa kisiasa: muktadha wenye ujasiri, ubunifu na uhuru wa kuamua na kutenda. Kadhalika makala yanahoji kwamba kusita kwa serikali katika nia yake ya kubadili sera kunatokana na muktadha wa kisiasa kubadilika. Muktadha uliotamalaki duniani kote hivi sasa ni wa siasa isiyozingatia haki na usawa. Katika nchi changa ni muktadha wa kukosekana kwa uhuru, ujasiri na ubunifu wa kuamua na kutenda. Nchini Tanzania, kama ilivyo katika nchi nyingine changa, kunaendeshwa uchumi tegemezi, siasa tegemezi, elimu tegemezi na sera ya lugha tegemezi. Hata hivyo, kwa maoni ya makala, suala la kubadilika kwa sera, kama kutakuja, kutakuja kama sehemu ya mafanikio ya harakati za wananchi kupigania haki na usawa. Kwani, hatimaye uteuzi na matumizi ya lugha moja na siyo nyingine ni suala la haki na usawa.

Naamini kuwa mjadala kuhusu lugha ya kufundishia ni sehemu tu ya mjadala mpana zaidi kuhusu lugha na masuala mengine yote ya kijamii kama vile ya uchumi, siasa, utamaduni, uhuru, haki na usawa. Kwa hiyo, makala yatalijadili suala hili kwa kulitia katika muktadha mpana zaidi. Ili kukidhi haja hiyo makala yamegawanywa katika sehemu tatu. Sehemu ya kwanza inajadili kihakiki, ingawa ni kwa kifupi tu, misingi ya kinadharia ya hoja za makala. Sehemu ya pili inauvinjari mjadala wenyewe kwa kubainisha hoja mbali mbali zilizojitokeza katika mjadala wenyewe. Kwa kuwa msimamo wangu ni wa kuunga mkono matumizi ya Kiswahili katika nyanja zote za maisha, na kwa kuwa nadhani hoja nyingi za upande huo zinaswihi, nimetua na kujadili kwa kina zaidi hoja moja muhimu inayokinzana na msimamo huo, ile hoja kuwa Kiingereza ni lugha ya kimataifa, ili kubainisha upotofu wake. Katika sehemu ya tatu na ya

mwisho makala yanajitahidi kubainisha sababu mbali mbali za sera ya lugha ya kufundishia kutobadilika. Katika kufanya hivyo mjadala umefanywa kihistoria na kwa kuuhusisha na muktadha mpana zaidi wa kijamii.

2.0 Misingi ya kinadharia

2.1 Falsafa

Msingi wa kwanza wa kinadharia utakaotumika katika mjadala ufuatao ni kuwa kila lisemwalo, hata kama haikubainishwa hivyo, huwa limejiegemeza katika misingi fulani ya kinadharia au kifalsafa. Misingi hiyo ndiyo humwongoza msemaji katika kuteua lipi la kusema na namna ya kulisema. Hii inahusu pia dhana zitazotumika. Kwani kila dhana, na hata kila istilahi, ina fasili na masharti tofauti ya kutumika kila inapotumika kwa mtazamo tofauti wa kinadharia. Msingi wa pili ni kuwa hakuna uhalali wowote, kinadharia wala kifalsafa, wa kuhoji kuwa msingi mmoja ndiyo pekee kigezo kifaacho katika kujadili suala lolote. Hususani kwa sababu nadharia mbali mbali huusawiri uhalisia kwa namna tofauti na kwamba hakuna nadharia miongoni mwa nadharia mbali mbali inayohalalishwa na tuyaonayo. Kadhalika hakuna nadharia iliyo kiini cha uhalisi. Kwa sababu hiyo inanibidi kutaja misingi ya kinadharia inayoniongoza ili kubainisha misingi ya hoja nilizoteua na namna nilivyoziadili. Nitakayosema ndiyo uhalisia kadri ninavyouona. Uhalisia, kwangu mimi, ni jumla ya mikinzano yote inayolizinga jambo na namna mikinzano hiyo inavyowiana. Mabadiliko, ambayo ndiyo hali ya kuwapo kwa kila kitu, hutokana na mikinzano hiyo pamoja na uwiano miongoni mwa mikinzano yote inayolizinga jambo hilo. Kwa hiyo, hali ya kuwapo kwa lugha na jamii zinamotumika ni mchakato wa mabadiliko. Lugha na jamii hubadilika kutokana na mikinzano na uwiano miongoni mwa mikinzano yote iliyo uhalisia wake. Hoja na misingi hiyo imefafanuliwa kwa mapana zaidi katika kazi za akina Althusser (1970), Foulcault (1980), Gramsci (1971), Resnick na Wolff (1978) na wengineo.

2.2 Mkabala wa kiuamilifu

Makala mengi yamelijadili suala la sera ya lugha ya kufundishia elimu ya juu Tanzania kana kwamba ni suala la kufaa au kutokufaa kwa lugha ile au hii (tazama, kwa mfano, Maghimbi, 1996; Kiputiputi, 1996, kwa makala ya karibuni). Huu ni mkabala muhimu, lakini usiojitosheleza. Kwani, kwa kuishia hapo suala mahsusi la sera ya lugha ya kufundishia na suala la jumla la sera ya lugha nchini yanajadiliwa kwa mkabala wa kiuamilifu (kwa maelezo zaidi, hasa kuhusu udhaifu wa mkabala huu tazama: Hwi, 1995; Williams, 1992; Mekacha, 1996). Mkabala huu uliotamalaki katika maandishi ya "baba wa isimujamii" Joshua Fishman (tazama kwa mfano Fishman, 1968; Fishman, 1972; Fishman na wenzake, 1985; na Fishman na wenzake, 1996) unaiona lugha kama nyenzo tu yenye uamilifu mahsusi katika jamii, lakini siyo kama sehemu ya jamii yenyewe, kama wanavyoiona waandishi kama Edwards (1985), Mey (1985), Phillipson (1992), Williams (1992) na wengine. Kwa mtazamo huu suala la sera ya lugha linatazamiwa kana kwamba ni suala lisilohusiana na muktadha wa kijamii, mtazamo na mikabala ya siasa ya nchi.

2.3 Lugha kama muundojamii

Lakini, lugha siyo tu nyenzo ya kutendea bali, kama Halliday (1990) anavyohoji, "lugha ni kutenda." Ama hakika "utendaji wa kijamii ndiyo chimbuko la lugha" (Mey, 1985: 231). Kwa mkabala wa makala haya lugha ni muundojamii kama vile uchumi, familia, jinsia n.k. kwa vile "lugha hufasili uhalisia wa mazingira na hali ya kuwapo kwa watu" (Prah, 1995: 29). Hali ya kuwapo kwa lugha inatokana na mahusiano ya kijamii yanayotawala katika jamii husika. Kadhalika, lugha ni fenomena inayobadilika kulingana na mabadiliko ya kijamii huku ikiakisi tofauti za kitabaka na mtawanyiko wa kijiografia (Prah, 1995: 26). Lugha pia inadhihirisha, na wakati huo huo, kuelezea historia ya watumiaji wake (Prah, 1995: 33). Hivyo basi, mabadiliko katika lugha huakisi mivutano yote ya kijamii na mabadiliko ya kimaisha yanayowahusu watu katika michakato yote ya kijamii. Kwa kifupi lugha ni sehemu ya mahusiano ya kijamii; ni sehemu ya historia ya watu; ni sehemu ya jiografia ya watu; ni sehemu ya mgawanyo wa nguvu

za kisiasa na kiuchumi, na hii ndiyo maana ya kauli ya Halliday (1990) kuwa lugha ni kutenda na ya Mey (1985) kuwa chimbuko la lugha ni utendaji wa kijamii.

2.4 Mpango-lugha na mahusiano ya kijamii

Vipengee vyote vya lugha, kama maana (inabeba maana yapi), mfumo (ni kiasi gani umeendelezwa) na matumizi (inatumika katika maeneo gani), vinategemea mahusiano ya kijamii lugha hiyo inamotumika. Kama asemavyo Prah (1995: 28) "lugha hazihamishi maana katika umbo la utamaduni lisilo na mfumo wowote, bali maana katika lugha hujibainisha kutegemeana na mtazamo wa ulimwengu unaotawala na mfumo mzima wa amali, ishara, imani na hisia, mambo ambayo ndiyo huathiri weledi na uamuzi." Mpango-lugha au sera ya lugha iwayo yoyote (ambayo ndiyo msingi wa kuendeleza mfumo wa lugha) huakisi na kuhlalisha muundo wa jamii na mahusiano yaliyopo miongoni mwa makundi yanayoionda jamii hiyo. Mpango-lugha, kwa mkabala wa makala haya, siyo taratibu za matumizi ya lugha zitokanazo na muafaka wa kawaida katika jamii, kama ambavyo Fishman na wenzake (1996) wanavyotutaka tuamini. Mpango-lugha huwa ni taratibu za matumizi ya lugha zinazorasmisha na kuhlalisha mahusiano ya kijamii baina ya watumiaji wa lugha na vilugha vinavyohusika. Mpango-lugha huwa ni kielelezo cha mahusiano ya kijamii; huwa ni kielelezo cha mikinzano inayoifasili jamii. Vivyo hivyo, taratibu za matumizi ya lugha, ikiwa zinatokana na mpango-lugha au la, zinaweza kuelezeka na kueleweka tu iwapo zitahusishwa na suala zima la mahusiano ya kijamii miongoni mwa watu, makundi au mataifa lugha au vilugha fulani vinamotumika. Kama asemavyo Prah (1995: 35) "sulubu za matumizi ya lugha mbali mbali katika jamii pia huakisi mahusiano ya nguvu za kisiasa na kiuchumi kitaifa na kimataifa." Lakini, mahusiano ya kijamii huwa ni fenomena halisi na ya kihistoria. Katika wakati wa kihistoria tuliomo mahusiano ya kijamii ni ya mgawanyiko wa kiuchumi, kiitikadi na kisiasa, na hivyo ni mahusiano yenye mgawanyiko wa lugha, kimfumo, kimatumizi na kimaana.

2.5 Lugha na nguvu za kisiasa/kiuchumi

Kwa hiyo, masuala ya lugha yamefungamana na masuala ya nguvu za kisiasa na kiitikadi katika jamii (Hwi, 1995). Lugha "siyo tu ishara bali pia ni nyenzo ya kimamlaka" (Pool, 1993: 31). Lugha ni utendaji unaochangia katika kubainisha mahusiano na kuchangia katika mabadiliko ya kijamii. Ikiwa tunakiri kuwa jamii zetu kama zilivyo hivi sasa zimegawanyika kisiasa, kijamii na kiuchumi, basi lugha ni kutenda katika muktadha wa migawanyiko hiyo ya kijamii. Maana, mifumo na matumizi ya lugha au kilugha (msimbo) katika muktadha wa namna hiyo hutegemea nafasi ya watumiaji au watumiaji wa lugha au kilugha hicho katika muundo wa kijamii. Ndiyo kusema kuwa mafanikio katika ushindani wa lugha ni kigezo kimojawapo kikubwa cha ushindi wa kisiasa, kiuchumi na kitamaduni (Pool, 1993). Walio na nguvu za kisiasa, kiuchumi na kitamaduni hutumia nguvu hizo kumudu lugha yenye nguvu (lugha rasmi) na kuthibiti mfumo, maana na matumizi yake. Vivyo hivyo, wale wenye kuithibiti au kuitawala lugha au kilugha rasmi (lugha-tawala) hutumia mamlaka yao juu ya lugha rasmi kujitwalia mamlaka ya kisiasa, kiuchumi na kitamaduni. Katika kuendeleza uthibiti, utawala na mamlaka yao juu ya lugha muhimu katika jamii watawala hujifungia katika wigo. Myers-Scotton (1990: 26) anaifasili dhana ya 'kujifungia katika wigo' kuwa:

"mbinu ya kutumia sera (ya lugha) kuhlalisha taratibu za tabaka tawala za matumizi ya lugha kuwa ndiyo taratibu rasmi. Hali hii hupelekea harakati za kupanda kutoka tabaka la chini kwenda la juu na kupata mamlaka au nguvu ya kiuchumi na/au kisiasa kwa wale wasioimudu lugha rasmi wala kutawala mfumo, maana na matumizi yake kuwa ngumu sana au kutofanikiwa kabisa".

Kwa hiyo, tofauti za lugha na vilugha haziashiriki tu tofauti za mlalo katika jamii kama vile tofauti za jamii zilizo mkabala bila kugongana (kama yalivyo makabila), bali pia huakisi tofauti za wima zinazoashiria mgawanyiko wa jamii kitabaka. Katika kufanya hivyo lugha siyo tu kwamba hubainisha na kueleza mahusiano ya kijamii, bali pia huyadumisha (na wakati mwingine

kuyabadili) mahusiano hayo ambayo kwa sasa ni mahusiano ya kijamii yenye tofauti ya nguvu za kisiasa, kiuchumi na kijamii. Ndiyo kusema kuwa kuteua lugha moja kwa ajili ya matumizi fulani na kuacha nyingine huwa siyo suala la kiutawala, kirasimu au kifedha peke yake. Huwa pia ni suala linalofungamana na masuala mengine ya kiitikadi na mgawanyo wa nguvu ya kisiasa, kijamii na kiuchumi katika jamii. Kuteua lugha au kilugha kimoja kufanya kazi fulani (hasa kuwa lugha ya mawasiliano rasmi) katika jamii pana, kama vile nchi, kunatoa nafasi kwa watu mbali mbali kushiriki, kujumuika, na pengine kuungana. Lakini pia kunasababisha kubagua lugha au vilugha vingine, na kwa hiyo kuwanyima nafasi ya kushiriki kikamilifu katika maeneo hayo ya matumizi ya lugha, watumiaji wa lugha au vilugha vilivyobaguliwa (Bakhtin, 1981; Crowley, 1989; Hwi, 1995). Ndiyo kusema uamilifu chanya wa kuunganisha, kujumuisha na kushirikisha unaoletwa na kuteua lugha au kilugha kimoja kwa ajili ya matumizi fulani ya jumuiya yote huambatana pia na uamilifu hasi wa kubagua, kutenga, na kunyima fursa, mambo ambayo hatimaye husababisha mifarakano na migongano katika jamii. Hii ndiyo sababu tunaangana na Mulokozi (1991) kuhoji kuwa mjadala kuhusu lugha ya kufundishia elimu ya juu Tanzania utakamilika tu kama utahusishwa na muktadha wa kisiasa.

3. Mjadala

3.1 Misimamo

Mjadala huo, ambao unaonekana kutoa "joto jingi zaidi kuliko mwanga", umegeuka kuwa "vuta nikuvute" baina ya makundi yasiyotangamana, na kila moja halitaki kushindwa. Makundi hayo yanajibainisha katika msimamo unaochukuliwa na kila moja. Katika mjadala mzima yapo makundi matatu tofauti kila moja likiwa na msimamo wake. Msimamo mmoja ni ule unaohoji kuwa yafaa Kiingereza kiendeleo kutumika kama lugha ya kufundishia elimu ya juu, hata ikibidi kirejeshwe kuwa lugha ya kufundishia elimu ya msingi. Miongoni mwa waliohoji hivyo ni pamoja na Criper na Dodd (1984) na Maghimbi (1996). Msimamo mwingine ni ule unaona kuwa yafaa Kiswahili kuchukua nafasi ya Kiingereza kama lugha ya kufundishia elimu ya juu. Wazo jingine muhimu la msimamo huu ni kuwa ufundishaji wa Kiingereza uimarishwe. Miongoni mwa wanaohoji hivyo ni Mlama na Mattered (1978), Msanjila (1984 na 1996), Rubagumya (1986 na 1990), Mulokozi (1991), Mmari (1983 na 1989), Roy-Campbell na Qorro (1987), Roy-Campbell (1996), Qorro (1996), Yahya-Othman na Batibo (1996) na Kiputiputi (1996). Msimamo mwingine ni ule unaohoji kuwa yafaa lugha zote mbili zitumike sambamba kufundishia masomo ya elimu ya juu. Kadri ninavyofahamu mimi ni Kadeghe (1992) tu anayehoji hivyo.

3.2 Hoja

Mjadala wa makundi hayo matatu umejikita katika hoja nyingi mbali mbali. Kulingana na Barret (1994) inawezekana kuzigawa hoja hizo katika makundi matatu: (a) hoja za kisiasa na kijamii na ambazo zinajumuisha hoja za kiisimujamii (mahusiano ya lugha na watu); (b) hoja za kipedagogia (uwasilishaji na upokeaji wa maarifa) na (c) hoja za kiuchumi (gharama) na kirasimu (taratibu). Hoja za kisiasa na kijamii ni kama vile: (i) kutumia Kiswahili kama sehemu ya uimarishaji wa umoja wa kitaifa; (ii) kutumia Kiswahili kama sehemu ya kuendeleza ukombozi wa Mtanzania; (iii) Kiingereza ni lugha ya kimataifa, hivyo kutumika kwake kotalisaidia taifa kubakia kuwa sehemu ya ulimwengu ambao unazidi kuwa mdogo kutokana na maendeleo ya teknolojia; (iv) matumizi ya Kiswahili yamekwishapanuka mno hivyo inafaa na yale ya Kiingereza yapanuliwe, kwani kuwa na lugha mbili ni bora zaidi kuliko kuwa na lugha moja; (v) kwa kuwa hii ni nchi ya kidemokrasia yafaa kila mtu apewe fursa ya kutumia lugha ya Kiingereza ili watu wengine wasipunjwe; (vi) yafaa Kiswahili kitumike kwa vile itakuwa ni sawa na kuifanya elimu iwe ya wote; (vii) Kiingereza kitumike kama mbinu ya kukinusuru kisife kutokana na athari za Kiswahili; (viii) Kiingereza kitumike kwa vile ni lugha ya taaluma na ya sayansi na teknolojia ulimwenguni ili kuwawezesha Watanzania kupata maendeleo ya sayansi na teknolojia. Kutotumia Kiingereza itakuwa ni sawa na kuwahukumu Watanzania kubakia katika ujinga.

Hoja za kipedagogia na kirasimu/kiuchumi ni kama vile: (ix) Kiingereza kendelee kutumika kwa kuwa Kiswahili hakina istilahi za kutosha, vitabu vya rejea wala walimu waliosomeshwa kwa lugha hiyo kukidhi mahitaji ya lugha ya masomo ya elimu ya juu; (x) yafaa kufundisha kwa Kiswahili kwa vile upokeaji na utoaji wa maarifa hufanikiwa zaidi ukifanywa kwa lugha ambayo inaeleweka vizuri zaidi kwa mwalimu na mwanafunzi; (xi) Kiingereza kitumike hadi shule za msingi ili kuondoa matatizo yatokanayo na kubadilika kwa lugha ya kufundishia kutoka Kiswahili (katika shule za msingi) hadi Kiingereza (katika shule za sekondari) (xii) Kiswahili kitumike sekondari ili kuondoa matatizo hayo yaliyotajwa na ili kuwe na mwendelezo mzuri (xiii) tuendelee kutumia Kiingereza kwa kuwa hatuna fedha za kugharimia mabadiliko; (xiv) Kiingereza kendelee kutumika kwa vile vitabu vingi vya rejea kwa ajili ya masomo ya elimu ya juu viko katika lugha hiyo, hakuna wafasiri wa kutosha kuvifasiri na hata wangekuwapo ingekuwa gharama kubwa kufanya hivyo; (xv) Kiingereza kendelee kutumika ili Watanzania wakienda nje kwa masomo, biashara au matembezi, wasihasirike kwa kutojua lugha hiyo.

Yapo makala mengi yaliyoziadili hoja hizi kwa kina na mapana yanayostahili. Baadhi ya makala hayo ni: Barret, (1994), Mlama na Matteru (1978), Criper na Dodd (1984); Roy-Campbell na Qorro (1987), Qorro (1996), Simmonds na wenzake (1991), Msanjila (1984; 1996), Rubagumya (1986; 1990), Mkude (1982), Mmari (1983; 1989), Mulokozi (1991) Roy-Campbell (1996), Kiputiputi (1996), Yahya-Othman na Batibo (1996) na Kadeghe (1992). Si kila aliyelijadili suala hili amefanya hivyo kulingana na matokeo ya utafiti au uchanganuzi wa kina wa hoja mbali mba' (tazama, kwa mfano Maghimbi, 1996). Hata hivyo, vipengele sita muhimu vya matokeo ya utafiti na uchanganuzi wa kina wa masuala na hoja zinazohusiana na mjadala huu tulivyovitaja, lau kwa kifupi, katika utangulizi wa makala haya vinadhihirisha (kama tulivyosema hapo juu) kuwa hali yakinifu ya sera ya lugha kubadilika imepevuka.

3.3 Kiingereza ni lugha ya kimataifa

Si nia yangu kuurejea mjadala huo hapa. Hata hivyo, kadri ninavyofahamu mimi, hakuna makala yaliyojiadili hoja ya kuwa "Kiingereza ni lugha ya mawasiliano ya kimataifa", mojawapo ya hoja muhimu za kisiasa na kijamii inayotumiwa na wale wanaohoji kuwa inafaa Kiingereza kendelee kutumika kama lugha ya kufundishia elimu ya juu, kwa mapana na marefu yanayostahili na kwa mtizamo wa kihakiki niuona mimi kuwa ni sahihi. Kwa hiyo, kabla ya kutalii sababu za sera ya lugha ya kufundishia elimu ya juu kutobadilika nitajadili, lau kwa muhtasari tu, hoja hii. Hoja hii katika ujumla wake ina sura tatu. Sura ya kwanza, na ambayo kwa kweli ni hoja ya kipedagogia, ni kuwa Kiingereza ni lugha ya kimataifa kitaaluma na ni lugha ya kimataifa ya sayansi na teknolojia. Msingi wa hoja hii ni ule wa sura ya tatu. Kwa hiyo, tutakuwa tumejadili sura hii tukijadili sura ya tatu inayokiona "Kiingereza ni Kiswahili cha ulimwengu."

Sura ya pili na ambayo pia msingi wake ni hiyo hiyo sura ya tatu, inahusu kuwianisha matumizi ya Kiingereza kama lugha ya kimataifa na matumizi ya Kiingereza kama lugha ya kufundishia. Mwalimu Nyerere, kama wengine wa kundi linalotaka Kiingereza kendelee kutumika kama lugha ya kufundishia elimu ya juu, anadhani kuwa ili Kiingereza kendelee kuwa nyenzo ya Watanzania ya mawasiliano ya kimataifa, hakina budi pia kiwe lugha ya kufundishia masomo ya elimu ya juu. Mwalimu Nyerere amenukuliwa akisema "ukiondoa motisha hii (yaani kutumia Kiingereza kama lugha ya kufundishia masomo ya elimu ya juu) na Kiingereza kikabakia tu kuwa somo basi kitakufa" (Kiputiputi, 1996; Rugemalira na wenzake, 1990, msisitizo nimeuongoza). Kwa maoni ya Mwalimu Nyerere, na wengine wenye mawazo kama hayo, Kiingereza kitakufa kwa sababu kitakuwa kimenyimwa uamilifu wa kuwa lugha ya kufundishia. Kwa mantiki ya Mwalimu Nyerere, hivyo basi, uamilifu wa kuwa lugha ya kufundishia ndiyo utasaidia lugha ya Kiingereza kutimiza uamilifu wake wa kuwa lugha ya mawasiliano ya kimataifa. Ni sawa na kusema kuwa: ukifundisha masomo mengine yote kwa Kiingereza utakuwa pia umekifundisha Kiingereza. Upotofu wa mantiki ya namna hii umekwishaelezwa na Rugemalira na wenzake (1990), Mulokozi (1991) na Barret (1994). Hapa itahalisi kusema tu kwamba Kiingereza kuwa lugha ya mawasiliano ya kimataifa ni motisha ya kutosha kufanya Kiingereza kisife, kama lugha ya

Watanzania ya mawasiliano ya kimataifa. Kutumia Kiingereza kama lugha ya kufundishia elimu ya juu kwa kudhani kuwa kufanya hivyo itakuwa motisha ya Kiingereza kutumika kama lugha ya mawasiliano ya kimataifa ni mantiki iliyopinda. Kiingereza cha masomo ya darasani si Kiingereza cha mawasiliano ya kimataifa. Kusoma kwa lugha ya Kiingereza hakutamwezesha mtu kutumia lugha hiyo kwa mawasiliano ya kimataifa. Kwani kutambua kwamba uamilifu wa Kiingereza ni mawasiliano ya kimataifa kunapaswa kuambatana na kuifundisha lugha hiyo kwa malengo hayo na siyo vinginevyo.

Sura ya tatu ya hoja hiyo, na ambayo ndiyo msingi wa hoja nzima katika ujumla wake, inahusu Watanzania kuendelea kutumia Kiingereza ili wabakie kuwa sehemu ya jumuiya ya ulimwengu, kisiasa, kitaaluma, kiuchumi na kitamaduni. Kuhusiana na hilo Mwalimu Nyerere amepata kunukuliwa akisema kuwa: "Kiingereza ni Kiswahili cha dunia na kwa sababu hiyo hatuna budi kukifundisha nchini na kipewe uzito. Ni makosa kukiachia Kiingereza kikafa" (Kiputiputi, 1996). Hapa, hapana shaka inadhaniwa kuwa, uhalali wa kuendelea kutumia Kiingereza unatokana na ukweli kuwa ni lugha ya mawasiliano ya kimataifa. Kwa hiyo hata tukikubaliana na hoja kuwa "Kiingereza ni Kiswahili cha ulimwengu" bado kuna tatizo la kuhoji kwa misingi ya kudhani kuwa jambo fulani linafaa, ni sahihi au ni halali kwa sababu tu ya kuwa limeenea ulimwengu mzima. Lakini jambo lolote, sahihi au upotofu, laweza kuenea dunia nzima kwa sababu za kihistoria au kwa sababu ya kuenea kwa tatizo au urazini unaofanana duniani kote. Kadhalika, Kiingereza kinamithilishwa na Kiswahili kwa kigezo cha uamilifu wa kuwa lugha ya mawasiliano mapana miongoni mwa watu wenye lugha-mama (au makabila) (kwa Kiswahili) na mataifa (kwa Kiingereza) mbali mbali. Lakini siyo Kiingereza kama sehemu ya ubeberu wa Waingereza na Wamarekani. Na wala si Kiswahili kama sehemu, ishara na kielelezo cha mapambano ya kumkomboa mwaafrika, kama sehemu, ishara na kielelezo cha umoja wa watu waisema lugha hiyo. Ndiyo kusema misingi ya hoja hii inadaai mjadala ambao, hata hivyo, uko nje ya mawanda finyu ya makala haya.

Kama nilivyokwishadokeza hapo juu upo ufinyu katika kuitizama lugha kwa misingi ya kiuamilifu tu. Ufinyu huu unajibainisha pale Mwalimu Nyerere anapokiri kuwa "Kiswahili kimekua sana hapa nchini kiasi cha kwamba kina tabia ya kuua lugha nyingine ambapo Kiingereza ndicho kimeathirika zaidi" (Kiputiputi, 1996). Ni kweli kuwa matumizi ya Kiswahili yamepanuka sana kiasi cha kutumika hata katika maeneo ambayo Kiingereza kilipaswa kuwa kinatumika na hivyo kusababisha kupungua kwa matumizi ya (pengine na weledi wa) Kiingereza na lugha nyingine za Kitanzania (Mekacha, 1993). Lakini, matumizi ya Kiswahili yamepanuka licha ya kuwa Kiingereza bado kina uamilifu wa kuwa lugha ya mawasiliano ya kimataifa na kuwa lugha ya kufundishia masomo ya elimu ya juu! Ndiyo kusema kuwa motisha ya lugha kupanuka kimatumizi na kiweledi ni zaidi ya kuwa na uamilifu fulani. Ni lazima lugha iwe sehemu ya maisha ya watu, iwe sehemu yao ya "kutenda." Sababu ya matumizi ya Kiswahili kupanuka si kuzidi kwake katika madarasa na hivyo kuzua haja ya kuyathibiti. Kuzidi kwa matumizi ya Kiswahili nje ya madarasa (katika jamii) ndiyo kumesababisha kuwe na tofauti baina ya lugha ya darasani na lugha ya mawasiliano ya kawaida katika jamii, kiasi kwamba Kiingereza hivi sasa hapa Tanzania ni lugha ya kigeni. Kwa kifupi, hoja zangu hapa ni mbili: (i) kuwa hakuna uhusiano baina ya uamilifu wa Kiingereza kama lugha ya kufundishia na uamilifu wa Kiingereza kama lugha ya mawasiliano ya kimataifa na (ii) kuwa hivi sasa Kiingereza ni lugha ya kigeni hapa Tanzania.

Msingi wa kutaka Kiingereza kitumike kama lugha ya kufundishia ili Watanzania waweze kukitumia kama lugha ya mawasiliano ya kimataifa ni kudhani kuwa lugha hiyo ni nyenzo tu, tena iliyo huria ya mawasiliano. Kwa hiyo, mtu aweza kuitumia atakavyo kwa manufaa yake bila kuathirika kwa namna yoyote ile. Msingi huu unatokana na kuiona lugha kwa misingi ya kiuamilifu tu. Kama tulivyodokeza hapo juu, lugha siyo nyenzo huria ya mawasiliano. Matumizi ya lugha huakisi, kubainisha, na kuyaelezea mahusiano ya kijamii katika viwango mbali mbali. Ni sehemu ya "kuyatenda" mahusiano hayo. Edwards (1985: 49) anaandika kuwa "sudi ya lugha

imefungamana sawia na sudi ya jamii ya watu wanaoitumia lugha hiyo, na kama lugha ikidunaa, kufifia au kufa ni kwa sababu tu muktadha wa wazungumzaji wa lugha hiyo umebadilika." Kiingereza ni lugha mama ya mataifa ya Uingereza, Marekani, Kanada, Australia na New Zealand. Si hoja ya mjadala, na hata Fishman na wenzake (1996) wanakiri, kuwa kukua kwa lugha hii kuwa lugha ya mawasiliano ya kimataifa kulifungamana sana, hapo awali, na kuenea kwa ukoloni wa Uingereza duniani.

Hata hivyo, Fishman na wenzake (1996), kwa misingi ya dhana za uamilifu wa uchanganuzi wa mawanda finyu, matumizi ya data za kitakwimu badala ya data stahilifu na mkabala unaodai kuwa wa kutofungamana hawaafikiani na hoja za Phillipson (1992) zilizotolewa kwa misingi ya nadharia za kihakiki, uchanganuzi wa mawanda mapana, mkabala wa kihistoria na mtazamo uliojibainisha kuwa wa kitabaka kuwa nafasi ya Kiingereza katika mawasiliano ya kimataifa na matumizi yake ndani ya mataifa machanga hivi sasa imefungamana sawia na nguvu za kiuchumi, kisiasa na kitamaduni za taifa la Marekani na mataifa mengine makubwa katika mahusiano ya kibeberu. Lakini hoja na ushahidi aliyoutoa Phillipson (1992) unadhihirisha hivyo, kama ambavyo kutamalaki kwa Kiyunani, Kilatini na Kifaransa kama lugha za "kistaarabu", kitaaluma, kifasihi, kifalsafa na za mawasiliano ya kimataifa, kabla ya Kiingereza, kulivyoambatana na kutamalaki ulimwenguni kwa nguvu za kiuchumi, kisiasa na kitamaduni za Wayunani, Warumi na Wafaransa kwa mfuatano huo. Mjadala unaoendeshwa leo hii hapa Tanzania kuhusu Kiswahili na Kiingereza ni sawa kabisa na mjadala ulioendeshwa Ujerumani miaka 200 iliyopita wakati nchi hiyo inaibuka kutoka katika ukoloni wa Wafaransa. Wakati huo, Wajerumani walitaka lugha yao ichukue nafasi ya Kifaransa ambayo hadi wakati huo ilikuwa ndiyo lugha ya "kistaarabu", kitaaluma, kifasihi na kifalsafa (Coulmas, 1989).

Katika ulimwengu ambao hakuna usawa katika mahusiano ya kimataifa, lugha ya taifa lenye nguvu huwa pia ishara, kielelezo na schemu ya nguvu za kisiasa, kiuchumi na kitamaduni za taifa hilo. Kiingereza ni kielelezo na ishara ya nguvu ya Marekani na mamlaka yake ya kisiasa, kiuchumi, kitamaduni na kitaaluma, hasa katika nyanja za siasa na itikadi ya kibepari, na sayansi na teknolojia ya vita. Kwa sababu hiyo, kuendelea kung'ang'ania kutumia Kiingereza bila ya uangalifu na makini, kwa kisingizio cha kutuwezesha kuwa sehemu ya dunia, katika mfumo wa kimataifa usio na uwiano wenye usawa na haki, ni kuendelea kukiri unyonge wetu, kisiasa, kiuchumi, kitamaduni na kitaaluma na kuazimia kuudumisha. Kadhalika, mimi, kama Profesa Daniel J. Mkude (katika mazungumzo), siamini kuwa wataalamu na watu wengine wanaweza kulitumikia taifa lao na kulipatia maendeleo katika sekta zote kwa ukomo wa uwezo na vipaji vya kutumia lugha ya kigeni.

4. Sera kutobadilika: Muktadha wa kihistoria

Mjadala kuhusu lugha ya kufundishia masomo ya elimu ya juu nchini Tanzania, kwa upana wake, umekuwa ukiendelea kwa namna moja au nyingine, kwa muda wa takriban miongo mitatu sasa. Stans, akinukuliwa na Blommaert (1990) na Mulokozi (1996) anakigawa kipindi hicho katika mihula minne mikuu.

4.1 Muhula wa kwanza: Uhuru na Utaifa

Muhula wa mwanzo ni kati ya 1961 na 1967. Huu ulikuwa muhula uliotangulia kutangazwa kwa Azimio la Arusha. Taifa, katika muhula huu ndiyo kwanza lilikuwa linaibuka kutoka katika kipindi kirefu cha kutawaliwa (reja Roy-Campbell, 1996, kuhusu athari ya ukoloni katika sera za lugha katika nchi za Kiafrika). Kwa hiyo, ulikuwa ni muhula wa kujenga utaifa kutokana na mkusanyiko wa makabila. Wakati huo msisitizo uliwekwa katika umoja wa kitaifa. Lugha ya Kiswahili ilionekana kama mojawapo ya nyenzo bora sana za kusaidia kujenga taifa lenye umoja. Kadhalika, msisitizo uliwekwa katika kujinasua kutoka katika fikra za kikoloni na lugha ya Kiswahili ilionekana kama nyenzo ya kujitambulisha na taifa jipya la Tanzania. Pia msisitizo

uliwekwa katika kujamini na kuthamini vilivyo vya kitaifa, ndipo Kiswahili kikawa "titi la mama li tamu jingine halishi hamu" (kama alivyoandika Shaaban Robert).

Huu pia ulikuwa ni wakati wa kubainisha nafasi ya taifa jipya katika ulimwengu na lugha ya Kiswahili ikawa ishara na kielelezo cha taifa jipya la Tanzania. Mfumo wa mahusiano ya kimataifa ulimwenguni, wakati huo ulikuwa umetawaliwa na mvutano wa kiitikadi baina ya itikadi ya kibepari ya nchi za magharibi, zikiongozwa na Marekani na itikadi ya kisoshalisti ya nchi za mashariki, zikiongozwa na Urusi. Kadhalika, mfumo huo ulikuwa katika hali ya kubadilika kutoka uhusiano wa nchi moja changa na nchi moja kongwe katika misingi ya ukoloni, kuelekea katika uhusiano wa nchi moja changa na nchi nyingi tajiri kwa mara moja katika misingi ya ukoloni mamboleo. Hali hii ilichangia katika kuzipa nchi changa kiasi fulani cha uhuru na ujasiri wa kuamua mambo yao wenyewe, ikiwa ni pamoja na fursa ya kubuni na kutekeleza siasa, itikadi na mwelekeo tofauti, kutegemeana na mikinzano ya ndani ya nchi. Azimio la Arusha lililoashiria muhula wa pili ulioanzia 1967 hadi 1975, lilitangazwa katika muktadha huo.

4.2 Muhula wa pili: Upeo

Azimio la Arusha lililotangazwa mwaka 1967 lililiweka katika ajenda suala la kubadili mahusiano ya kijamii. Kwa mara ya kwanza azma ya kujenga mahusiano ya kijamii yenye haki na usawa ikawekwa wazi. Kadhalika, lililitia katika ajenda suala la kujinasua kutoka katika makucha ya mfumo wa kibepari na kujenga uchumi unaojitegemea. Katika muhula huu kulishuhudiwa mabadiliko makubwa katika nyanja mbali mbali za jamii. Huu ndiyo muhula ambamo nadharia za kihakiki, uchanganuzi wa mawanda mapana, mikabala ya kihistoria na mitazamo iliyojibainisha kuwa ya kitabaka ilitamalaki katika mijadala miongoni mwa wanataaluma wa Tanzania (kama Walter Rodney, Mahmoud Mamdani, Yash Tandon, Issa Shivji na wengineo) waliojipambanua ulimwenguni kuwa ngome ya nadharia na utafiti kwa misingi ya kimapinduzi na kimaendeleo. Karibu kila jambo lilipewa tafakari na maana pana kwa kuhusishwa na siasa na mabadiliko ya kijamii. Ndiyo ikabidi lugha, elimu pamoja na mambo mengine yote muhimu katika taifa yatazamwe upya. Lugha ikawa siyo tu nyenzo bali pia sehemu ya mabadiliko hayo. Hivyo, haikuwa bahati mbaya kuwa kubadilika kwa sera ya lugha ya kufundishia masomo ya elimu ya msingi na serikali kuamuru kuwa mawasiliano yote rasmi yafanywe kwa Kiswahili kulitokea mwaka 1967 (Massamba, 1989). Kadhalika, huu ndiyo muhula ambao ilitamkwa rasmi azma ya kubadili sera ya lugha ya kufundishia elimu ya juu na utaratibu ukaandaliwa wa kutekeleza azma hiyo. Nadhani haya yote yalitokea kwa sababu lugha na elimu vilikuwa ni sehemu ya harakati za kubadili mahusiano ya kijamii ili yawe ya haki na usawa.

Kulingana na Stans, muhula huo ulioanzia mwaka 1967 hadi 1975 ulikuwa ndiyo muhula lugha ya Kiswahili ilifikia upeo wake katika kujadiliwa, kuendelezwa na kuthaminiwa, walau kwa kigezo cha idadi ya makala yaliyoandikwa (Blommaert, 1990; Mulokozi, 1996). Hapana shaka kuwa hii ilikuwa ni kwa sababu lugha ilikuwa ni sehemu ya "kutenda" katika muhula ambao kulikuwa pia na vuguvugu kubwa katika nyanja nyingine za jamii. Mjadala kuhusu lugha ya kufundishia, wakati huo, ulihusu pia kufaa au kutofaa kwa lugha hii au ile. Lakini, katika muktadha ule wa kisiasa mjadala ulielemea zaidi katika namna ya kutekeleza azma ya kutumia Kiswahili katika nyanja zote za jamii, na ndiyo maana juhudi zilielekezwa katika kuiendeleza lugha hiyo. Hizi ndiyo zilikuwa enzi ya kuanzishwa kwa Taasisi ya Uchunguzi wa Kiswahili, Baraza la Kiswahili la Taifa, Idara ya Kiswahili ya Chuo Kikuu cha Dar es Salaam na Idara ya Lugha katika wizara iliyoshughulikia utamaduni.

4.3 Muhula wa tatu: Mkanganyiko

Muhula wa tatu, ambao Stans anaita muhula wa "mkanganyiko" ni kuanzia mwaka 1975 hadi 1982. Hiki ndicho kipindi yalipoanza kudhihirika matatizo makubwa ya kiuchumi, njaa na vita

dhidi Uganda. Yale matumaini ya awali ya maendeleo ya haraka kufikia usawa na haki yakaanza kufifia. Mvuto na uwezo wa taifa kujibainisha kimataifa ukaanza kutoweka. Mwamko wa umoja kitaifa ukaanza kupotea. Uhuru na ujasiri wa taifa kubainisha na kutekeleza itikadi na mwelekeo wake ukaanza kumong'onyoka. Kwa kifupi muktadha wa kisiasa, kitaifa na kimataifa ukaanza kubadilika. Hata hivyo, ingawa serikali, hadi kufikia 1975, ilikuwa bado haijatekeleza azma na mpango wake wa kufanya mabadiliko iliyokusudia kuyafanya katika sera ya lugha ya kufundishia, bado baadhi ya watu walitumaini kuwa mabadiliko yatakuwapo. Kwa hiyo juhudi za baadhi ya watu kukiendeleza Kiswahili ziliendelea.

Hata hivyo, kwa mtazamo wa kiuamilifu miongoni mwa watawala na watu wengine, bado lugha ilionekana tu kama nyenzo ya kufikia malengo yaliyokusudiwa. Lugha ya Kiswahili ilionekana kama nyenzo ya kufikia malengo kama vile "umoja wa kitaifa", "elimu ya msingi kwa wote" kuwa kielelezo cha "utamaduni wa kitaifa", "nyenzo ya mawasiliano ya kiserikali" n.k. Basi ilipodhaniwa kuwa malengo hayo na mengine ya namna hiyo yamefikwa kukawa hakuna tena haja ya kukiendeleza. Miongoni mwa wale wenye mtizamo huo kukawa hakuna tena haja ya kubadili sera ya lugha ya kufundishia elimu ya juu. Ni katika muhula huu ndipo mjadala wa (i) kufaa au kutofaa na (ii) kuweza au kutoweza kwa lugha hii au ile katika kufundishia masomo ya elimu ya juu ulichukua nafasi ya mjadala kuhusu utekelezaji wa mpango uliokuwa umeandaliwa. Mjadala huu uliibuka wakati muktadha wa kitaaluma pia ulikuwa umeanza kubadilika. Ule mvuto wa nadharia za kihakiki, uchanganuzi wa mawanda mapana, mikabala ya kihistoria na mitazamo iliyojibainisha kuwa ya kitabaka na kimapinduzi katika mjadala miongoni wanataaluma wa Tanzania ulikuwa umeanza kufifia. Badala yake dhana za uamilifu wa kimuundo, uchanganuzi wa mawanda finyu, matumizi ya data za kitakwimu badala ya data stahilifu, mbinu za uelezaji badala ya mbinu za uchanganuzi na mikabala iliyodai kutofungamana badala ya ile iliyojibainisha kuwa ya kitabaka ikaanza kutamalaki, pia katika mjadala wa lugha ya kufundishia. Matokeo yake ni kuibuka kwa mjadala wa kuweza/kutoweza na kufaa/kutofaa kwa lugha hii au ile. Mjadala wa kufaa/kutofaa na kuweza/kutoweza ulilisahilisha suala la lugha ya kufundishia kwa namna mbili. Kwanza, mjadala ulisahilisha kuwa mjadala finyu wa lugha ya kufundishia tu badala ya kuwa mjadala wa lugha ya kufundishia kama sehemu ya mjadala mpana zaidi wa lugha kama muundojamii, sawa na miundojamii mingine. Pili, suala zima lilisahilishwa kuwa suala la kipedagogia na kirasimu, badala ya kuwa suala la kisiasa na kijamii kama ambavyo Mpango wa Maendeleo wa Miaka Mitano 1969-1974 ulivyoliona. Kwa kifupi mjadala uliliamisha suala hili kutoka katika medani ya siasa na mapambano; mjadala ulisahilishwa kwa kuanzia na kuishia katika mtizamo wa kiuamilifu badala ya mtizamo wa kimahusiano katika jamii.

Lakini misingi iliyokuwa imewekwa awali ya kukifanya Kiswahili "kutenda" katika mabadiliko ya mahusiano ya kijamii na mafanikio yaliyokuwa yamefikwa ya Kiswahili kuchukua nafasi ya lugha ya Kiingereza na zile za kikabila vikawa haviwezi kufutika. Kwa hiyo, mawanda ya mjadala yakapanuka na kuhusu pia namna ya kukizuia Kiswahili kisiendeleo kuwa lugha nyingine. Likawa siyo tu suala la kuweza na kutoweza au kufaa na kutofaa, bali pia suala la kulinda, hasa Kiingereza, kisife na Watanzania wakayakosa manufaa yatokanayo na wao kuendelea kutumia Kiingereza kama vile kuwa sehemu ya "jumuiya ya kimataifa", kuwa sehemu ya "ulimwengu wa sayansi na teknolojia" n.k. Hoja hii imekwishajadiliwa hapo juu. Kwa hiyo, hoja za kufaa na kuweza kwa Kiingereza kufundishia masomo ya elimu ya juu zikaanza kuambatana na hoja za kutia watu hisia ya hofu ya kupoteza lugha hiyo endapo Kiswahili kitatumika. Hofu hiyo, ambayo kwa kweli haina msingi, imetamalaki sana katika hoja siku hizi na inachangia sana katika kujenga mwelekeo wa watu kuhusu mahusiano ya lugha hizo, na kusababisha mjadala kuwa wa jazba badala ya hoja.

4.4 Muhula wa Nne: Giza

Stans anauita muhula wa nne, wa kuanzia mwaka 1983 hadi 1990 (alipochapisha makala yake) kuwa "muhula wa giza". Muhula huu, kwa maoni yangu, ndiyo unaendelea hadi hii leo, ingawa kwa kweli "giza" limezidi zaidi kuanzia mwaka 1990 hadi hii leo. Katika muhula huu matatizo ya

kiuchumi yalizidi. Hatimaye, nchi ililazimika kufuata sera za kiuchumi za Benki ya Dunia na Shirika la Fedha Duniani (IMF), ikiwa ni pamoja na kutekeleza masharti yake magumu. Nchi changa kama Tanzania zikawa hazina tena uwezo wa kubuni na kutunga sera zake zenyewe na zilipoweza kufanya hivyo hazikuwa na uwezo wa kugharimia utekelezaji wake. Kadhalika, ni katika muhula huu, hasa kuanzia mwaka 1990, ndiyo ambapo sera za "soko huria", "ubinafsishaji" na "demokrasia" ya vyama vingi zilipotamalaki. Hali hii imeambatana na nchi kupoteza, hatua kwa hatua, uhuru wa kuamua na kutenda bila kuingiliwa na mataifa ya nje. Kuanzia mwaka 1990 kutawaliwa kwa wazi wazi, ukoloni mpya, umerejea tena katika takriban kila sekta ya jamii. Hatimaye, sera zinazotekelezwa ni zile ambazo ama zinagharimiwa na watu wa nje na kwa hiyo ni sera za nje au zimeidhinishwa na mataifa ya nje. Aghalabu, sera hizo huwa zimebuniwa, kutungwa, utekelezaji wake kusimamiwa na kutathminiwa na mashirika yaliyo wakala wa mataifa ya nje, na yenye kujiita kisafidi "mashirika ya wafadhili". Kama wasemavyo Yahya-Othman na Batibo (1996: 396), mojawapo ya masharti ya 'wahisani' kuendelea kutoa misaada ya aina fulani kwa Tanzania ni kuwa lazima iendelee kutumia Kiingereza kama lugha ya kufundishia masomo ya elimu ya juu.

Mfumo wa kistalini wa nchi za mashariki pia ulianza kufifia na hatimaye katika miaka ya 1990 ukasambaratika kabisa. Kutokana na kusambaratika kwa mfumo, huo mahusiano ya kimataifa yalibadilika kabisa na mfumo wa magharibi, ukiongozwa na Marekani ukapata nguvu kubwa. Lakini pia itikadi zozote zile zilizokuwa tofauti na itikadi ya ubepari ya mfumo wa magharibi zikakosa nguvu. Matokeo yake ni kuwa nchi changa zikakosa ujasiri wa kutunga na kutekeleza sera zao wenyewe. Badala yake viongozi wake wakawa viranja tu wa utekelezaji wa siasa za magharibi, jambo lililoambatana na kuthamini kila kilichokuwa cha magharibi kuanzia uchumi, siasa na hata utamaduni, ikiwa ni pamoja na lugha. Katika mazingira kama hayo hali ya kujiamini pia hutoweka. Watu hugeuka kuwa mateka wa saikolojia ya unyonge wao wenyewe. Kukosekana kwa uhuru, kukosa kujiamini na kukosa ujasiri wa kutenda ni hali inayoendana na kukosekana kwa ubunifu. George (1976: 76) anamnukuu Noam Chomsky aliyemkariri profesa mmoja wa Chuo Kikuu cha Columbia akitamba kuwa hivi sasa "jamii ya Wamarekani ndiyo wabunifu, kwa kujua au bila kujua, kazi ya jamii nyingine ni kuiga tu." Matokeo ya kukosa kuwa wabunifu na kuiga tu ni kutawaliwa kimawazo. Kuhusu hilo George (1976: 78) anasema kuwa

"Mojawapo ya kanuni za Orwell katika kitabu chake "1984" ni kuwa utawala wa kweli ni utawala wa mawazo na upeo hufikiwa pale ambapo mtu au jamii iliyotawaliwa inashindwa kutambua kuwa dhana na hadidu za rejea wanazotumia zimepandikizwa vichwani mwao na wakala wa nje."

Katika isimujamii na hususan uwanja wa mpango-lugha hali ya namna hii imebainishwa na waandishi kama Ansre (1979) na Phillipson (1992) kuwa ubeberu wa lugha. Ansre (1979: 11) anafasili ubeberu wa lugha kuwa:

"fenomena ya mawazo na maisha ya wazungumzaji wa lugha fulani kutawaliwa na lugha nyingine kiasi cha kuwafanya waamini kuwa ni lugha hiyo ya kigeni tu wanayoweza na wanayopaswa kuitumia pale ambapo wanaposhughulikia yale masuala muhimu na ya kimaendeleo kama vile elimu, falsafa, fasihi, serikali, sheria n. k. Ubeberu wa lugha una mbinu zisizo za wazi wazi za kuteka mawazo, vionjo na matumaini ya hata watu muhimu katika jamii kiasi cha kuwafanya washindwe hata kutambua na kuthamini uwezo wa lugha yao wenyewe."

Katika muhula huu, watawala, wanataaluma na watu wengine hawajadili jinsi ya kutekeleza mabadiliko. Bali kadri mjadala unavyoendelea katika magazeti, hasa ya RAI, MAJIRA, na THE GUARDIAN inaonyesha kuwa mjadala ambao ulikwishapiga hatua kubwa sana sasa umerudishwa nyuma (tazama: Mulokozi, 1991). Watu wamezama katika mjadala wa (i) kufaa au kutofaa kwa

Kiswahili au Kiingereza kuwa lugha ya kufundishia elimu ya juu, (ii) kuweza au kutoweza kwa Kiswahili kutumika kama lugha ya kufundishia elimu ya juu na (iii) kuhoji haja ya kusaidia kuzuia Kiingereza kisiuawe na Kiswahili. Huu ni mjadala unaoonyesha kuwa ubeberu wa lugha, kama alivyofasiri Ansre hapo juu, umetamalaki. Kadhalika mjadala huu unaonyesha kuwa hali ya urazini ya sera kubadilika haiwiani na hali yakinifu.

Wapo Watanzania ambao wanatilia mashaka uwezo wa lugha yao wenyewe kukidhi majukumu ya kufundishia elimu ya juu, mashaka ambayo hayana msingi wowote wa kinadharia, kiisimu wala kipedagogia. Kinadharia, kila lugha inao uwezo wa kutimiza jukumu lolote lile katika jamii inamotumika kama itapewa jukumu hilo. Kiisimu, ni kuwa kila lugha inapopewa jukumu mfumo wake wa kiisimu hutanuka kukidhi haja za mawasiliano ya uwanja huo. Mfumo wa kiisimu hauwezi kutanuka kama matumizi hayajatanuka. Kipedagogia, ni kwamba uwasilishaji na upokeaji wa maarifa hufanikiwa zaidi ukifanywa katika lugha ambayo walimu na wanafunzi wanaimudu vizuri. Wapo Watanzania ambao wanatilia mashaka kufaa kwa lugha yao kutumika kufundishia masomo ya elimu ya juu, mashaka ambayo hayana msingi wowote. Wapo Watanzania wanaona kuwa kutumia Kiswahili kufundishia masomo ya elimu ya juu ni kuwahukumu vijana kuingia katika ujinga wa milele. Wanamithilisha lugha yao na ujinga! Hawa ni sawa na wale ambao wanaona kuwa hakuna elimu isipokuwa kama imefundishwa kwa Kiingereza. Kiingereza ndiyo elimu na elimu ni Kiingereza! Wapo Watanzania wanaokiona Kiingereza kuwa lugha yao. Watu hao wameanza kuonyesha hofu kubwa ya kukipoteza Kiingereza kana kwamba ni kito cha thamani kubwa kwao kiasi kwamba kisipoendelea kutumika kufundishia elimu ya juu kitakufa nchini Tanzania, na kikifa watahasirika sana. Yote haya yanadhihirisha kutamalaki kwa ubeberu wa lugha; yanadhihirisha kuwa hali ya urazini kuhusiana na suala hilo bado haijapevuka.

5.0 Sera kutobadilika: Sababu

Kwa hiyo, hatimaye, sababu za sera kutobadilika ni za kisiasa. Si za kiuchumi kwa maana finyu ya dhana hiyo (yaani gharama), wala si za kipedagogia (kujifunza na ufundishaji), wala si za kirasimu, kitawala au kiusimamizi, wala si za kiisimu (kwa maana ya miundo na mifumo ya lugha). Wengi wa wataalamu na watafiti tuliowataja juu wamekwishathibitisha hivyo. Sera zilizosababisha matumizi ya Kiswahili kushamiri zilitungwa na kutekelezwa na wanasiasa. Baadhi ya wanasiasa hao ndiyo hao hao wanaosita kubadili sera ya lugha ya kufundishia hivi sasa. Kilichobadilika ni muktadha wa kisiasa. Mabadiliko hayo ndiyo yamebadili hisia na maoni yao kuhusu nafasi ya Kiswahili na Kiingereza katika mikinzano na mahusiano mapya ya kijamii. Zamani (hadi kufikia, walau mwaka 1985) Tanzania ilikuwa nchi yenye kuendesha siasa yake yenyewe. Siasa ambayo ilikuwa na malengo ya kusimamia kutetea na kulinda haki ya wanyonge: wakulima na wafanyakazi. Katika kutekeleza siasa hii iliwabidi viongozi wa wakati huo kutoa maamuzi yaliyoonekana kuzingatia maslahi ya wanyonge. Siasa hiyo hivi sasa inaonewa aibu kutamkwa hadharani. Siku hizi yanzingatiwa zaidi maslahi ya 'wakubwa' wa ndani na wa nje, hata kama inatamkwa vingine. Zamani hali ya malumbano ya kimataifa na mashindano ya kiitikadi yaliwapa viongozi wa nchi hii na nyingine ujasiri wa kufanya maamuzi ya kisera, kiitikadi na kiutendaji bila kuwa na hofu ya kununiwa au kukemewa na wakubwa. Hali hiyo haipo hivi sasa. Zamani, pamoja na kupokea misaada mingi, nchi hii ilikuwa na uhuru mkubwa zaidi wa kuendesha uchumi wake bila ya hofu ya kushutumiwa au kukemewa kuwa inafuja fedha za wafadhili au kuendesha uchumi wake vibaya. Hivi sasa uhuru huo haupo tena. Zamani maendeleo yalieleweka kuwa suala la kisiasa lenye nia ya kuwakomboa wanyonge kutoka kwenye minyororo ya unyonyaji wa ndani na wa nje na kuwawezesha kujitegemea na kuishi katika misingi ya usawa. Hii leo maendeleo ni mabadiliko tu ya vitu, badala ya watu, yenye kutegemea teknolojia ya nje; ni kuongeza hapa na kupunguza pale, si kubadili chochote. Zamani nadharia za kihakiki, uchanganuzi wa mawanda mapana, mikabala ya kihistoria na mitazamo iliyojibainisha kuwa ya kitabaka ilitamalaki katika mijadala miongoni wanataaluma. Hii leo mijadala ya kitaaluma inatawaliwa na dhana za uamilifu wa kimuundo, uchanganuzi wa mawanda finyu,

matumizi ya hoja za kitakwimu na mikabala ya uchanganuzi inayodai kuwa haifungamani. Kwa hiyo, kwa maoni yangu, na kwa kifupi kabisa, sera ya lugha ya kufundishia elimu ya juu haijabadilika kwa sababu saba zisizotofautiana sana.

5.1 Uhalali wa kisiasa na kiitikadi

Sababu ya kwanza ni kuwa siasa na itikadi inayotawala sasa hivi haiyahalalishi mabadiliko kama hayo. Hii ni siasa isiyojali haki na usawa. Ni siasa inayojali ushindani, ubinafsi na nguvu za soko huria. Kila kitu katika jamii, ikiwa ni pamoja na lugha, kinasahilishwa ama kuwa kama bidhaa inayoweza kuuzika katika soko au kama bidhaa yenye thamani ya kiutumizi. Kwa hiyo thamani ya kitu inakuwa ama gharama yake kifedha au thamani yake kiutumizi. Hii ndiyo sababu inayofanya mjadala uanzie na kuishia kwenye kufaa/kutofaa, kuweza/kutoweza, taratibu, gharama na mipango (lugha inatazamwa kiuamilifu). Kwa kuwa lugha haitazamwi kama muundojamii basi mjadala hauhusishi lugha na siasa, lugha na itikadi, lugha na haki, lugha na usawa, lugha kama sehemu ya kutenda n.k.

5.2 Maendeleo

Sababu ya pili ni kuwa uongozi wa Tanzania kwa sasa hauna dhana yake ya maendeleo. Mtazamo wa maendeleo unaotawala hivi sasa si wa kubadilisha mahusiano ya kijamii yaliyopo na kuanzisha mapya, kama lilivyoazimia Azimio la Arusha. Badala yake maendeleo yanatazamwa kievolutionsheni (kidawini): kutoka katika hali 'duni' na kubadilika polepole, hatua kwa hatua, kuelekea katika hali bora, sawa na yale mataifa yaliyo na 'hali bora' kwa sasa, tena kwa kufuata hatua zile zile. Kwa hiyo, kwa kifupi, maendeleo ni kuiga: "tuwe kama wao", "wasitutenge", "tusikose teknolojia yao", "tuwe sehemu ya ulimwengu" na kadhalika. Ndiyo maana katika kuhalalisha matumizi ya Kiingereza kama lugha ya kufundishia masomo ya elimu ya juu Waziri wa zamani wa Elimu amenukuliwa (tazama: Rugemalira na wenzake 1991: 26) akisema "lazima tujifunze kutoka mataifa ya kigeni na ili kufanya hivyo lazima tutumie Kiingereza kuimarisha weledi wa yanayofundishwa mashuleni." Hivyo, viongozi husubiri mpaka waelezwe na watu wa nje la kufanya, na walifanye vipi. Aghalabu, yote wanayoelezwa huwa ni kurekebisha yaliyopo na siyo kutunga mapya. Na kwa sababu kuendelea kutumia Kiingereza ni jambo lenye maslahi makubwa kwao, kibiashara (Kiingereza ni biashara kubwa, tazama: Yahya-Othman na Batibo, 1996), kitaaluma, kisaikolojia, kisiasa na kiitikadi, katu hili hawatawaeleza. Ama kwa hakika watalipinga kwa kila mbinu.

5.3 Wahisani, uhuru, ubunifu na ujasiri

Sababu ya tatu ni kuwa, hata kama viongozi wetu wangependa kufanya mabadiliko yoyote wasingependa kufanya maamuzi ambayo "washirika wetu" katika "maendeleo" watayanunia au kuyakemea. Kadhalika, kwa kuwa viongozi wetu wana hofu kuwa "wafadhili" na "wahisani" hawatakuwa tayari kugharimia mabadiliko hayo wana hofu ya kuyafanya kwa kuchelea kushindwa kuyamudu. Lakini, gharama inayofikiwa ni ile ya kifedha, si gharama ya kisiasa wala kiitikadi. Kimsingi, hoja hii inasisitiza mahitaji ya kiuchumi bila kujali manufaa yatokanayo na haki na usawa wa kijamii. Hakuna anayehoji gharama, au tuseme hasara, za kuidumisha sera iliyopo. Sababu ya nne ni kuwa, kwa kuwa ule muktadha wa uhuru wa mawazo haupo tena viongozi wetu wanakosa ule uhuru, ujasiri na ubunifu wa kufanya maamuzi. Hawapendi kutangulia, kwani watakuwa wanafanya "majaribio." Wanataka watanguliwe na wao wafuate (Maghimbi, 1996). Lakini katika hili hakuna atakayewatangulia.

5.4 Ukoko wa kikoloni

Sababu ya tano ni kuwa, kuendelea na mfumo uliopo ni hali inayotokana na ukoko tu au nishai ya kikoloni. Kwa hakika mojawapo ya malengo ya sera za utamaduni wa kikoloni ilikuwa ni kuwafanya waafrika kuthamini kila lililo la wakoloni na kudharau lililo lao. Dini za asili, majina ya asili, mifumo ya elimu ya asili, lugha na kila lililo la asili likapuuzwa na kubezwa kama 'ushamba' na 'kukosa maendeleo'. Kuendelea na kustaarabika ikawa ni kuiga dini, majina, mavazi, mifumo ya elimu, lugha na mengineyo ya kigeni. Wapo wanataaluma na viongozi

wanaoamini kwa dhati yao yote kuwa hakuna kilicho bora isipokuwa kile cha mkoloni wa zamani. Kwamba viongozi wetu na watu wengine hawaoni kingine kuwa bora ila kile cha "wakubwa" ni mojawapo ya mafanikio na athari za sera hiyo. Hoja hii imefafanuliwa kwa mapana na Ngugi wa Thion'go (1986), miongoni mwa wataalamu wengine, kama vile Paulo Freire na Franz Fanon katika machapisho yao mbali mbali.

5.5 Kujifungia katika wigo

Sababu ya sita inatokana na dhana ya wakubwa 'kujifungia katika wigo' kama nilivyoieleza katika sehemu ya pili ya makala haya. Ni suala la kulinda matakwa na maslahi ya matabaka ya juu, ndani na nje ya nchi. Mfumo wa sasa wa elimu unafuata kanuni ya Shamba la Wanyama kama alivyolisawiri George Orwell kuwa "wanyama wote ni sawa lakini wanyama wengine ni sawa zaidi ya wengine." Kiingereza kinawachuja, katika mfumo wa elimu wenye ushindani, wanaoweza na wasioweza kulipa gharama za kukimudu. Kwa kuwa lugha imefungamanishwa na elimu na ajira, wanaomudu kulipa waweze kukimudu wanapata elimu ya juu na hivyo kupata tiketi ya ama kubakia katika tabaka la juu au kupanda toka tabaka la chini kwenda la juu. Hatimaye, wanaojiweza kifedha wanabakia kuwa watu wa tabaka lile lile la juu watakaorithi hatamu za uchumi na utawala wa nchi. Wasiojiweza kifedha wanabakia kuwatumikia hao wachache. Inawezekana sababu hii na inayofuata ikaonekana kuwa fikra ya kinjama. Lakini ninaamini kuwa hayo ni mojawapo ya matokeo yaliyokusudiwa ya sera ya sasa, kwani kwa hivi sasa, watoto wa tabaka tawala wanapelekwa katika shule za msingi zinazofundisha kwa Kiingereza ndani na nje ya nchi (tazama: Yahya-Othman na Batibo, 1996: 395).

5.6 Urazini kwa wachache

Sababu ya saba pia ni ya kisiasa na imefungama na mantiki sawa na msembo wa George Orwell tuliounukuu hapo juu. Kutumia lugha ya Kiswahili kufundishia elimu ya juu itakuwa ni sawa kusambaza elimu na maarifa kwa jamii pana zaidi. Matokeo yake yatakuwa sawa na kuwezesha maarifa na utaalumu wa kiwango cha juu kuwafikia watu wa chini. Mijadala ya kisiasa inayoendeshwa kwa Kiingereza sasa itaendeshwa kwa Kiswahili na watu wa ngazi zote kushiriki. Watu watafumbuka macho. Hili ni jambo linaloogopwa sana na viongozi ambao, ingawa wamechaguliwa na wananchi wenyewe, ninawaona kama watawala na wasimamizi tu wa siasa tegemezi. Kwa sababu hiyo, kwa sasa, wale wachache "walio sawa zaidi" tu ndiyo wanashiriki katika mijadala hiyo bila kuamsha urazini wa walio wengi. Itakumbukwa kuwa mwandishi maarufu wa riwaya aitwaye Ngugi wa Thiong'o hakuonekana kuwa hatari kwa utawala wa Kenya alipokuwa anaandika riwaya na tamthilia zake kwa Kiingereza. Sidhani kuwa likuwa kwa bahati tu kuwa alipoanza kuandika kwa Kigikuyu na kuwashirikisha watu wa chini katika kuigiza tamthilia ndipo alipotiwa kizuizini na kulazimishwa kuishi uhamishoni. Nadhani madhila hayo yalimfika kwa sababu ya kuwawezesha watu wa kawaida kushiriki katika mijadala muhimu ya kisiasa.

6. Hitimisho

Kwa hiyo, lile lililoelezwa katika Mpango wa Maendeleo wa Miaka Mitano 1969 - 1974 kuwa "tatizo la kielimu na ambalo linaweza kusababisha hali ya hatari. Litasababisha kuzuka kwa tabaka la watu waliosomeshwa kwa Kiswahili na jingine la watu waliosomeshwa kwa Kiingereza. (Na ambalo) litasababisha elimu ya sekondari isiwe na maana yoyote kwa wananchi", hivi sasa halionekani kuwa tatizo kwa kuwa muktadha wa kisiasa wa kuliona kuwa ni tatizo haupo tena. Siyo kwamba tatizo hilo limetoweka, la hasha, bado ni tatizo kubwa na la hatari. Kama nilivyosema hapo juu, kilichobadilika ni muktadha wa kisiasa wa kuliona kuwa ni tatizo. Lakini ndani ya hali hii kuna ukinzani. Wakati viongozi na watawala wameporwa uhuru, ujasiri na ubunifu wa kutunga na kutekeleza sera zenye mwelekeo wa kutetea na kuendeleza matakwa na maslahi ya watu wao, watu wenyewe wamekuwa katika harakati za kubadili mahusiano yao ya kijamii. Hiki kimekuwa ni kipindi cha watu kudai na kupigania haki zao katika miundojamii mbali mbali kama jinsia, uchumi, siasa (demokrasia) na hata katika lugha. Madai ya watu mbali

mbali ya kutaka Kiswahili kitumike kutayarisha rasimu na kujadili sheria mpya; kitumike mahakamani; kitumike katika mijadala na midahalo muhimu; kitumike kufundishia masomo ya elimu ya juu siyo mageni.

Si hoja yenye ubishi kuwa elimu yafaa itolewe katika lugha ambayo walimu na wanafunzi wanaimudu vizuri (Rugemalira na wenzake, 1990) na, kama anavyohoji Brock-Utne (1992), kuwalazimisha walimu na wanafunzi kutumia lugha wasiyotelewa vizuri ni kuwanyima haki. Anahoji pia kuwa kuwanyima haki ya kutumia lugha wanayoifahamu vizuri katika kufundisha na kujifunza ni ukandamizaji wa lugha, ambayo ni aina ya unyanyasaji wa kitamaduni kama walivyofasili Bourdieu na Passeron (1977). Ndiyo kusema kuwa suala la lugha, hatimaye, ni suala la haki; ni suala la usawa; ni suala la kisiasa. Vivyo hivyo, kutumia Kiswahili katika nyanja zote za maisha, hatimaye, ni suala la haki na usawa kwa Watanzania. Masuala ya haki na usawa hudaiwa, kama yanavyodaiwa mambo mengine kama uhuru. Hatimaye haki kuhusu lugha pia itadaiwa. Sina shaka utafika wakati suala la kutumia Kiswahili halitakuwa tena suala la kusubiri. Mabadiliko yatakuwa jambo la lazima. Lakini kwa kuwa mabadiliko hayo yatakuwa yamecheleweshwa sana gharama yake itakuwa kubwa sana na italipwa na wanyonge.

Marejeo

- Althusser, Louis, 1970. *For Marx*. New York: Vintage.
- Ansre, Gilbert, 1979. Four Rationalisations for Maintaining European Languages in Education in Africa. *African Languages* 5: 10-17.
- Bakhtin, M., 1981. *The Dialogic Imagination*. Austin: Texas University Press.
- Barret, Judith, 1994. Why is English Still the Medium of Education in Tanzanian Secondary Schools. *Language, Culture and Curriculum* 7: 3-14.
- Blommaert, Jan, 1990. Standardization and Diversification in Kiswahili: A Note on Language Attitudes. *Kiswahili* 57: 22-32.
- Bourdieu, P. na J. C. Passeron, 1977. *Reproduction in Education*. London: Sage.
- Brock-Utne, Birgit, 1992. Linguistic Rights as Human Rights. Makala (hayajachapishwa).
- Coulmas, Florian, (mh.) 1989. *Language Adaptation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Criper, Clive, na W. Dodd, 1984. Report on the Teaching of English Language and Its Use as Medium in Education in Tanzania. Dar es Salaam: The British Council.
- Crowley, Tony, 1989. *The Politics of Discourse*. London: Macmillan Education.
- Edwards, John, 1985. *Language, Society and Identity*. Oxford: Basil Blackwell.
- Fishman, Joshua, A., 1968. Bilingualism With and Without Diglossia; Diglossia With and Without Bilingualism. *Journal of Social Issues* 23: 29-38.
- Fishman, Joshua, A., 1972. Domains and the Relationship Between Micro- and Macro-Sociolinguistics. Gumperz, John na Dell Hymes (wah.) *Directions in Sociolinguistics: The Ethnography of Communication*, 435-453. New York: Holt Rinehart and Winston.
- Fishman, Joshua, A., Michael Gertner, Esther Lowy na William Milan, 1985. *The Rise and Fall of Ethnic Revival: Perspectives on Language and Ethnicity*. Berlin: Mouton Publishers.
- Fishman, Joshua, A., Andrew W. Conrad na Alma Rubal-Lopez (wah.) 1996. *Post-Imperial English*. Berlin na New York: Mouton de Gruyter.
- Foulcault, Michel, 1980. *Power-Knowledge*. Brighton: Harvester.
- George, Susan, 1976. *How the Other Half Dies: Real Reasons for World Hunger*. Hammondsworth: Penguin Books Ltd.
- Gramsci, Antonio, 1971. *Selections From the Prison Notebooks*. New York: International Publishers.
- Halliday, Michael, A. K., 1990. New Ways of Meaning: A Challenge to Applied Linguistics. *Journal of Applied Linguistics* 6: 7-31.
- Hwi Tan, Su, 1995. A Critical Review of Sociolinguistic Engineering in Singapore. Blommaert, Jan, (mh.) *The Politics of Multilingualism and Language Planning*, 107-142. Antwerp: University of Antwerp.

- Kadeghe, Michael, Y., 1992. Establishing Educational Bilingualism in Tanzania: An Alternative Option. Schmied, Josef, (mh.) *English in East and Central Africa*. Bayreuth: Bayreuth African Studies.
- Kiputiputi, Omari, 1996. Kiingereza Hakifai Kuendelea Kuwa Lugha ya Kufundishia Katika Elimu ya Sekondari na Vyuo Tanzania. Makala (hayajachapishwa).
- Maghimbi, Samwel, 1996. Some Points (twenty five theses) on why Tanzania Should Continue to Use English as the Academic Language in Secondary/high School, Colleges and Universities (and even in primary and nursery schools). Makala (hayajachapishwa).
- Massamba, David, P. B., 1989. An Assesment of the Development and Modernization of Kiswahili in Tanzania. Coulmas, Florian (mh.) *Language Adaptation*, 60-78. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mekacha, Rugatiri, D. K., 1993. *The Sociolinguistic Impact of Kiswahili on Ethnic Community Languages in Tanzania: A Case Study of Ekinata*. Bayreuth: Bayreuth African Studies Series.
- Mekacha, Rugatiri, D. K., 1996. Language Contact Phenomena: Dominant and Alternative Perspectives. Makala (hayajachapishwa).
- Mey, Jacob, L. 1985. *Whose Language: A Study of Linguistic Pragmatics*. Amsterdam: John Benjamin Publishing Company.
- Mkude, Daniel, J., 1982. Matching Educational with Communicative Skills in Kiswahili. Trappes-Lomax, Hugh, Ruth: Besha na Yohanna Meha (wah.), 60-69.
- Mlama, Penina, O., na May L. B. Matheru, 1978. *Haja ya Kutumia Kiswahili Kufundishia Elimu ya Juu*. Dar es Salaam: BAKITA
- Mmari, Geoffrey, R. V., 1983. Prospects and Potentialities of Kiswahili as Medium of Instruction in Mathematics and the Sciences. Makala (hayajachapishwa).
- Mmari, Geoffrey, R. V., 1989. Nafasi ya Kiswahili Katika Maendeleo ya Sayansi na Teknolojia. Makala (hayajachapishwa).
- Msanjila, Yohana, 1984. *A Rationale for Introducing Kiswahili as a Medium of Instruction in Secondary Schools and Higher Education in Tanzania*. Tasnifu ya M. A. Chuo Kikuu cha Lancaster, (hajachapishwa).
- Msanjila, Yohana, 1996. Kiswahili Kitumike Kufundishia Shule za Sekondari na Elimu ya Juu Tanzania. Kihore, Yared, M., na Albina R. Chuwa (wah.) *Kiswahili Katika Karne ya Ishirini na Moja*, 39-47. Dar es Salaam: TUKI:
- Mulokozi, Mugyabuso, M., 1991. English Versus Kiswahili in Tanzania's Secondary Education. Blommaert, Jan, (mh.) *Swahili Studies*, 7-16. Ghent: Academia Press.
- Mulokozi, Mugyabuso, M. Sociolinguistic research in Tanzania. Makala (hayajachapishwa).
- Myers-Scotton, Carol, 1990. Elite Closure as Boundary Maintenance: The Case of Africa. Weinstein, Brian (mh.) *Language Policy and Political Development*, 25-42. Norwood: Ablex.
- Ngugi wa Thiong'o, 1986. *Decolonising the Mind*. London: Heinemann
- Phillipson, Robert, 1992. *Linguistic Imperialism*. Oxford: Oxford University Press.
- Pool, Jonathan, 1993. Linguistic Exploitation. *International Journal of the Sociology of Language* 103: 31-55.
- Prah, Kwesi, Kwaa, 1995. *African Languages for the Mass Education of Africans*. Bonn: Deutsche Stiftung fuer Internationale Entwicklung.
- Qorro, Martha, 1996. The Role and Place of Language in Education and Society. Makala (hayajachapishwa).
- Resnick, Stephen, A. na Richard D. Wolff, 1978. *Knowledge and Class*. Chicago: University of Chicago Press.
- Roy-Campbell, Zaline, M., 1996. Does Medium of Instruction Matter? The Language Question in Africa: The Tanzanian Experience. *Utafiti* 2: 22 - 39.
- Roy-Campbell, Zaline, M. na Martha Qorro, 1987. A Survey of the Reading Competence in English of Secondary School Students in Tanzania. Dar es Salaam: University of Dar es Salaam. Ripoti ya Utafiti (hajachapishwa).

- Rubagumya, Casmir, M., 1986. Language Planning in Tanzanian Educational System: Problems and Prospects. *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 8: 283 - 300.
- Rubagumya, Casmir, M., (mh.) 1990. *Language in Education in Africa: A Tanzanian Perspective*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Rugemalira, Josephat, na wenzake, 1990. Reflections on Recent Developments in Language Policy in Tanzania. Rubagumya, Casmir, M. (mh.), 25 -35.
- Seme, R. S., 1970. Lugha ya Kufundishia. *Lugha Yetu* 3 & 4 : 3- 4.
- Simmonds, P., Catherine Kivanda na C. Kazaura, 1991. English Language Teaching Support Project: Project Monitoring Report. Dar es Salaam: Ministry of Education/ODA.
- Trappes-Lomax, Hugh, Ruth Besha na Yohanna Mcha, (wah.), 1982. *Changing Media in Tanzania*. Dar es Salaam: University of Dar es Salaam.
- Williams, Glyn, 1992. *Sociolinguistics: A Sociological Critique*. London: Routledge.
- Yahya-Othman, Saida, na Herman Batibo, 1996. The Swinging Pendulum: English in Tanzania 1940-1990. Fishman, Joshua, A., Andrew W. Conrad na Alma Rubal-Lopez (wah.), 373-400.

Kiambatisho

Baadhi ya istilahi zilizotumika kwa maana mahsusi na visawe vyake katika Kiingereza:

hali yakinifu	-	objective conditions
hali ya urazini	-	subjective conditions
hoja zisizotangamana	-	mutually exclusive arguments
hali ya kuwapo kwa lugha	-	language's mode of existence
mchakato	-	process
mikinzano	-	contradictions
uamilifu wa kimuundo	-	structural functionalism
utendaji wa kijamii	-	societal praxis
muundojamii	-	social structure
tofauti za mlalo	-	horizontal differentiation
tofauti za wima	-	vertical differentiation
mpango-lugha, au sera ya lugha	-	language policy
kujifungia katika wigo	-	elite closure
kupata nguvu za kiuchumi/kupanda tabaka	-	social mobility
uamilifu hasi/chanya	-	negative/positive function
lugha mbili kutumika sambamba	-	bilingualism
msingi	-	premise
uchanganuzi wa mawanda finyu	-	micro-level analysis
uchanganuzi wa mawanda mapana	-	macro-level analysis
data za kitakwimu	-	quantitative data
data stahilifu	-	qualitative data
mkabala wa kutofungamana	-	non-partisan approach
nadharia za kihakiki	-	critical theories
mwelekeo	-	attitudes
ubeberu wa lugha	-	linguistic imperialism
thamani ua kiotumizi	-	use value
thamani ya kuuzika	-	exchange value
fikra za kinjama	-	conspiratorial theories
viranja/wasimamizi	-	enforcers
ukandamizaji wa lugha	-	linguistic oppression
unyanyasaji wa kitamaduni	-	cultural violence
mtazamo wa kidarwini/kievolusheni	-	darwinistic/evolutionary view
muafaka wa kawaida	-	normative consensus